BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNING MA’NAVIY-AXLOQIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH

Umarov Raxim Tojiyvich, Isoqov Shohruh To‘rabek o‘g‘li - A.Qodiriy nomidagi JDPU Texnologik ta’lim va tasviriy san’at fanlari kafedrasi o‘qituvchisilari.

Bo‘lajak mutaxassislarda ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish ko‘p qirrali va murakkab jarayondir. Talabalarning ma’naviy-axloqiy shakllanishi bir-biri bilan uzviy bog‘liq va biri ikkinchisini taqozo qiladigan yaxlit ta’lim-tarbiya ishlarini muntazam va izchil ravishda bajarishni talab etadi. Tarbiyaviy ta’sir o‘tkazishning aniq va mukammal tizimigina, yaxlit tizimli yondashuvgina tarbiya ning samaradorligini ta’minlaydi. Tarbiyaviy ishda mukammal tizimning mavjudligi bir xil ishni ortiqcha takrorlayvermaslikka, talabaga nisbatan biri ikkinchisiga to‘g‘ri kelmaydigan qarama-qarshi ta’sirlarning oldini olishga, bo‘lajak mutaxas sislarga bir xil talablar qo‘yish va yakdillik bilan ta’sir o‘tkazishga imkon beradi.

Mazkur maqolada oliy o‘quv yurtidagi bo‘lajak mutaxassislarni tarbiyalashda ularning ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish masalasiga e’tibor qaratilgan.

Oliy o‘quv yurtida bo‘lajak mutaxassislarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi ularda professional-pedagogik sifatlarni shakllantirish bilan chambarchas bog‘liq holda amalga oshiriladi. Oliy o‘quv yurtlarining yangi o‘quv rejalari va dasturlarini professional hamda axloqiy tarbiya nuqtai nazaridan tahlil qilish - ularning bu sohada juda katta imkoniyatlarga ega ekanini ko‘rsatdi.

Barcha kurslarda talabalarning tanlagan kasbini egallashga yo‘naltirilgan faoliyati, ularda professional bilimlar va malakalar hosil qilishga, shuningdek, huquqiy davlat, demokratik fuqarolik jamiyatida yuksak mavqeini anglab, bo‘lajak mutaxas sis uchun zarur bo‘ladigan axloqiy sifatlarni egallab olishga yordam beradi. Bu vazifani barcha kafedralarning professor-o‘qituvchilari va jamoat tashkilotlari maktablar, xalq ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda bajaradilar. Shu maqsadda talabalarning eng yaxshi va tajribali o‘qituvchilar bilan, sinf rahbarlari, tarbiyaviy ishlarning tashkilotchilari, xalq maorif organlarining rahbarlari bilan uchrashuvlari muntazam ravishda o‘tkazilib turiladi. Talabalar va yosh o‘qituvchilarning ilmiy-metodik konfensiyalari tashkil etiladi.

Oliy o‘quv yurti talabalariga professional-axloqiy tarbiya berish ishida barcha kafedralarning professor-o‘qituvchilari faol ishtirok etishlari lozim. Fakultetda ixtisos fanlardan dars beradigan o‘qituvchilar maktab dasturiga tez-tez murojaat etib, talabalar olgan bilimlarni maktabda qaysi fanlarni o‘qitishda qo‘llash mumkinligiga e’tiborni jalb etadilar. Axloqiy sifatlar nutq va tafakkurni o‘stirishga yordam beradigan mavzularda referat va ma’ru zalar yozdirib, ularni seminar va konferensiyalarda tinglab, muhokama qiladilar. Ixtisoslik fanlari kafedralari talabalar uchun turli maxsus kurs va seminarlar, to‘garaklar uyushtiradilar. Bulardan maqsad talabalarga maktabda o‘quvchilar bilan tarbiyaviy ishlarni uyushtirishga doir bilim va malakalarni o‘rgatishdan iborat.

Oliy o‘quv yurtining talabalari ma’ruzalar, seminar va amaliy mashg‘ulotlarda nazariy va metodik bilimlarni egallab oladilar. Shu bilan birga talabalar o‘quvchilar bilan tarbiyaviy ishlarni bajarishga ham bevosita jalb etiladi. Birinchi kurs talabalari tashqari muassasalarda, o‘quvchilar bilan tarbiyaviy tadbirlarni bajaradilar, ikkinchi (uchinchi) kurslarda yozgi oromgohlarda tarbiyachi bo‘lib ishlaydilar. Yuqori kurs talabalari maktablarda pedagogik amaliyot davrida o‘quv-tarbiya ishlarini bajarish sohasida malaka va ko‘nikmalar hosil qiladilar.

Talabalarda professional-axloqiy sifatlarni o‘stirish birinchi kursdan boshlanadi. Pedagogika fanini o‘rganish bunga katta yordam beradi. Talabalar o‘qituvchi degan sharafli kasb haqida, yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashda uning roli to‘g‘risida ma’ruzalar tinglaydilar. O‘zbekistonda ta’lim tizimi, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi bilan tanishadilar, ta’lim, tarbiya, ma’lumot kabi tushunchalarni o‘rganadilar. Pedagogika kursi bilan bog‘liq ravishda maktab va maktabdan tashqi tarbiya muassasalariga borib, ularning faoliyati bilan tanishadilar, o‘qituvchilar, maktab rahbarlari bilan uchrashuvlar o‘tkaziladi.

Talabalar o‘quvchining kun tartibi va maktab gigienasi talablarini bilib oladilar. Mehnat va dam olish tartibiga amal qilish zarurligini o‘quvchilarga tushuntiradilar, ularni o‘z-o‘ziga xizmat qilishga jalb etadilar. Bolalar uchun shu mavzularda yozilgan kitoblarni o‘qib, kinofilm va spektakllarni ko‘rib, o‘quvchilar bilan u haqda suhbatlar o‘tkazadilar.

Talabalarda mutaxassisga xos ma’naviy-axloqiy fazilatlarni o‘stirish, vaqtli ommabop adabiyotlarni o‘qishga qiziqish uyg‘otish maqsadida kafedralar, dekanat va jamoat tashkilotlari xalq ta’limi va axloq - odob masalalariga doir mavzularda munozara va konferensiyalar uyushtiradilar. Talabalar o‘zlari egallayotgan muta xassislikka doir fanlarni chuqur o‘rganadilar, kafedra o‘qituvchilari bilan birgalik da o‘quvchilar olimpiadalarini tashkil etish va o‘tkazishda, har xil turnirlar va konkurslarda, fan olimpiadalarida ishtirok eta dilar, maktablardagi fan to‘garaklari ga rahbarlik qiladilar. Talabalar yozgi oromgohda amaliyot o‘tashga puxta hozirlik ko‘radilar. Pedagogika va psixologiya kafedrasi tarbiyaviy ishlarni olib borish bo‘yicha mashg‘ulotlar tashkil etadi. Bu tadbirlar natijasida talaba o‘smirlar va yoshlar tashkiloti, kamolot ijtimoiy harakati faoliyatining mazmuni va asosiy yo‘nalishlarini bilib oladilar. Bolalar bilan bajariladigan ishlarni rejalashtirish, amalga oshirish va ish natijalarini hisobga olishni o‘rganadilar. Tarbiyaviy tadbir larni tayyorlash va o‘tkazish, har turli o‘yinlarni uyushtirish metodikasini egallay dilar.

Uchinchi (to‘rtinchi) kurs talabalari o‘zlari o‘qitadigan fanlardan dars berish metodikasini o‘rganadilar, dars o‘tish malakasini hosil qiladilar, o‘zlari va o‘rtoqlari o‘tgan darsni tahlil etadilar. Maktab o‘qituvchisining ilg‘or tajribasini o‘rganib, dastur asosida ish rejasini tuzadilar, darslik va boshqa o‘quv qurollarini tahlil qiladilar.

Bo‘lajak mutaxassislar sinf rahbari ishining metodikasini o‘rganib oladilar, ayrim o‘quvchiga va sinf jamoasiga psixologo-pedagogik tavsifnoma tuzib, shu asosida jamoa oldida turgan vazifalarni belgilaydilar va ma’lum vaqtga mo‘ljallangan tarbiyaviy ish rejasini tuzadilar va uni bajarishda qatnashadilar. Darslardan bo‘sh o‘zlashtiradigan o‘quvchilar bilan ishlash yo‘llarini o‘rganib oladilar.

Talabalar fan to‘garaklari, foto va kino to‘garaklari, badiiy havaskorlik to‘ga raklari, sport seksiyalarining ishini uyuushtiradilar va ularga rahbarlik qiladilar. Oliy o‘quv yurtida egallab olingan bilim va ko‘nikmalar bu ishda juda qo‘l keladi. Bo‘lajak mutaxassislar o‘smirlar va yoshlar tashkilotlari ishlariga pedagogik rahbarlik qiladilar. Ota-onalar bilan pedagogik mavzularda suhbat o‘tkazish malakasini egallab oladilar. Ular pedagogik amaliyot jarayonida maktabning o‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llash sohasidagi tajribasi bilan tanishadilar.

Bitiruvchi kursda talabalarning professional ta’limi va axloqiy tarbiyasi takomil lashtiriladi. Ular o‘quvchilarning umuminsoniy va milliy axloq ruhida tarbiyalash sohasida maktab, oila va jamoatchilik oldida turgan vazifalarni to‘la tasavur etadilar, maktab va oila bu sohada hamkorlik qilishini, bolaga bir xil ta’sir o‘tkazish zarurligini bilib oladilar.

Bitiruvchilar o‘qituvchi va sinf rahbari sifatida sinfda barcha ta’lim-tarbiya ishlarini bajarishni o‘rganib oladilar, sinf jamoasi va ayrim o‘quvchilar bilan ishlashni, pedagogik, axloqiy mavzularda doklad yoki ma’ruzalar tayyorlab o‘quvchilar oldida, ota-onalari hamda o‘qituvchilar oldida so‘zga chiqish malakasiga ega bo‘ladilar. Ular pedagogik amaliyot davrida har bir darsni ilmiy jihatdan yuqori saviyada o‘tkazish malakasini va pedagogik mahorat asoslarini egallaydilar. Vaqtli matbuot va pedagogik adabiyotlar ustida mustaqil ishlay olish malakasini hosil qiladilar.

Oliy o‘quv yurtlarida ta’limning professional yo‘nalishini tahlil qilish shuni ko‘r satdiki, talabalarning professionaol faoliyati ularda tanlagan kasbiga xos ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishni nazarda tutadi. Talabalarni tarbiyalash vazifalari umuminsoniy va milliy axloqning mohiyatini anglash, uni qat’iy e’tiqodga aylantirish professional bilim va malakalar asosida xulq me’yorlamn egallab olish bilan birga, bo‘la jak mutaxas sisning butun ma’naviy qiyofasini shakllantirishni nazarda tutadi. Bo‘lajak mutaxassislarga mehnat tarbiyasi berishning maqsadi talabalarda mehnatga ijodiy munosabatni qaror toptirish, shaxs va jamiyat manfaatlarini uyg‘unlashtirib ishlashga intilish, aqliy va jismoniy mehnat madaniyatini hosil qilishdan iborat. Talabalar oliy maktabda ta’lim olayotgan paytlaridayoq o‘quvchilarni ijtimoiy foydali va aqliy mehnatini uyushtirish malakasini, bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash yo‘llarini o‘rganib oladilar. Talabalarning mehnati asosan tanlagan kasbini egallab olishga qaratilgan bo‘ladi. Professional pedagogik ish yoshlarda maktabning bo‘lajak o‘qituvchisi uchun zarur ma’naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Talabalar o‘quv jarayonida va auditoriyadan tashqari ishlarda mehnatning inson hayotidagi ro lini tushunib oladilar. Fakultetda, guruhda bajariladigan ishlarda faol ish tirok etib, bilimlarni qunt bilan egallaydilar, guruhda, fakultetda, o‘quv binosi va turar joylarda navbatchilik qilib, o‘quv binosini, auditoriyalarni toza saqlashda qatnashadilar.

Pedagogik amaliyot davrida sinf jamoasi va ayrim o‘quvchilarning mehnat tarbiyasiga rahbarlik qilib, ijtimoiy foydali ishlarni rejasini tuzib chiqadilar va o‘quvchi lar mehnatini bevosita uyushtiradilar. Bolalarning mehnat tarbiyasiga doir ma’ruza va dokladlar tuzib, ota-onalar bilan suhbatlar o‘tkazadilar.

Tanlagan kasbi bilan bog‘liq bo‘lgan bunday mehnat jarayonida talabalarda mehnat intizomini buzuvchilarga nisbatan murosasizlik, tejamkorlik hamda mulkka

to‘g‘ri munosabat tarbiyalana boradi. Ijtimoiy foydali mehnat jarayonida intizomlilik, tashkilotchilik, mas’uliyat kabi muhim ma’naviy-axloqiy sifatlar shakllanadi va mustahkamlanadi.

Oliy o‘quv yurti, professor-o‘qituvchilar, ota-onalar, jamoat tashkilotlari-talaba yoshlarning tarbiyachilari faqat shulardangina iborat emas. Tevarak-atrofdagi muhit ham yigit va qizlarning axloqiy tarbiyasiga jiddiy ta’sir etadi. Bu ishda keng jamoatchilik ham katta rol o‘ynaydi. Matbuot, ra dio, televidenie, badiiy adabiyot, kino, teatr, ommaviy sport ishlari va boshqalar yoshlarga tarbiyaviy ta’sir o‘tkazadi.

Oliy maktabning o‘quv rejalarida tavsiya etilgan tanlangan va maxsus kurs hamda seminarlar ham bu sohada katta imkoniyatlarga ega. Fakultativ mashg‘u lotlar, ayniqsa, mahalliy sharoitni, har bir viloyat, oliy o‘quv yurti va fakultetning o‘ziga xos xususiyat larini e’tiborga olgan holda talabalarning bilim saviyasini, professional-axloqiy tayyor garligini oshirishga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda oliy maktabda talabalarning professional qiziqishlari va intilishlari bilan bevosita bog‘liq ravishda amalga oshirilayotgan ma’naviy-axloqiy tarbiyaga doir ishlar tizimida muhim o‘rin egallaydi. Xullas, ma’naviy-axloqiy tarbiya tizimining barcha qismlari talabalarning xilma-xil faoliyati bilan bevosita bog‘liq. Bu faoliyat jarayonida talabalar jamoasida obektiv axloqiy munosabatlar vujudga keladi. Mashg‘ulotlar va faoliyat turlarini bajarish natijasida obektiv munosabatlar ularning shaxsiy odob muomala munosabatiga aylanadi va shu jarayonda bo‘lajak mutaxassis larning ma’naviy-axloqiy fazilatlari kamol topa boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Salieva Z.T. Talabalarda ma’naviy madaniyatni rivojlantirish texnologiyalari, Monografiya. –Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. –170 b..

2. M.Inomova. Oilada bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi. T., 1999 y.

3. Jonmatova X. Abu Ali ibn Sino ta’lim-tarbiya to‘g‘risida.-T.: O‘qituvchi, 1980.- 32 b.